

Е. А. Гансова

д-р філософ. наук,
професор кафедри соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
к. 38, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглядається проблема науково-теоретичного обґрунтування соціальної політики. В якості передумови побудови теоретичної моделі пропонується соціологічна наука, яка може виконати функцію наукової методології. Соціологічні категорії, зокрема, поняття «соціальні відносини», дозволяють найбільш адекватно описати закони функціонування соціальної сфери. В якості основи побудови моделі соціальної політики варто використовувати також положення міжнародних декларацій, конвенцій, присвячених правам людини. Досвід моделювання соціальної політики, який існує в країнах Західної Європи та США, демонструє значення ідеологічних, правових, економічних принципів для вибору засадничих державних пріоритетів.

Ключові слова: соціальна політика, права людини, модель соціальної політики.

Мета даної статті полягає в визначенні науково-теоретичної бази соціальної політики. Така мета зумовлена двома обставинами. По-перше, кожній сфері суспільства відповідає певна галузь гуманітарного знання. Це стосується економічних, політичних, правових, духовних відносин. Економічна, політологічна, правова науки, а також філософія, культурологія та інші теоретично забезпечують й відповідні напрями політики. Виникає питання: «Яка наука повинна «обслуговувати» соціальну сферу?»

По-друге, наукове обґрунтування політики потрібно для визначення цілей та стратегії, що не можливо зробити без знання та врахування законів функціонування певної сфери життя суспільства.

Що стосується соціальної сфери, то традиційно її прив'язують до економічної, що обґрунтовується за допомогою марксистської теорії. Жорсткий економічний детермінізм не дозволяє зрозуміти автономний характер соціальної сфери, її власні закони. Як наслідок, в українському суспільстві традиційно спостерігається тенденція відставання соціального розвитку. Така тенденція суперечить конституційному визначенню України як «соціальної держави».

Зміст соціальної сфери утворюють: повсякденне життя людини, її соціальні потреби, пов'язані з охороною здоров'я, соціальною безпекою, освітою, умовами життя.

Науково-теоретичні засади соціальної політики можуть утворювати наступні наукові галузі: соціальна філософія, соціальна психологія, право, політологія. Але знанням, яке є найбільш адекватним природі даної сфери суспільного життя, є соціологія.

Соціологічний підхід до суспільства дозволяє побудувати модель як цілісної суспільної системи, так й її окремих підсистем, зокрема, соціальної сфери.

Соціологічна наука містить в собі категорії й узагальнення, за **допомогою яких можуть бути описані, з'ясовані та визначені закономірності** функціонування цієї галузі життя, її зв'язки з економікою, політикою, культурою.

Науково-теоретична концепція соціальної політики може складатись з системи соціологічних категорій. Центральне місце в ній відводиться поняттю «соціальні відносини». Якщо узагальнити численні визначення цієї категорії, що мають місце в спеціальній літературі, то стає можливим виділити чотири аспекти розуміння соціальних відносин:

- соціальні відносини — це відносини диференціації в суспільстві;
- соціальні відносини — це такий вид стосунків в суспільстві, який регулюється цінностями та нормами;
- соціальні відносини — це стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві;
- соціальні відносини — це система цінностей населення, через «призму» яких воно оцінює сьогодення, минуле та майбутнє країни;
- соціальні відносини — це відносини, що складаються між державою й населенням, а також між особистістю та державою з приводу всебічного задоволення потреб людини та її соціального захисту.

Таким чином, визначення категорії «соціальні відносини» дозволяє окреслити зміст та межі того суспільного простору, що зветься «соціальним» і відносно до якого повинна здійснюватись соціальна політика.

Треба звернути увагу на те, що кожне з наведених вище визначень дозволяє сформулювати цілі соціальної політики. Так, наприклад, якщо звернутись до першого визначення, то можна побачити, що політика держави може бути спрямована на обмеження (навіть ліквідацію) деяких видів диференціації. Такою була соціальна політика за радянських часів. Влада намагалась зменшити різницю в оплаті праці між розумовою та фізичною працею, між містом та селом. Комуністична ідеологія та відповідна політика забезпечували гомогенність спільноти, ім'я якої було радянський народ.

Якою повинна бути сучасна політика в умовах вкрай диференційованого суспільства? Певна політична «незручність» соціології полягає в тому, що її наукове призначення полягає в вивченні соціальної диференціації у всьому її різноманітті. Ця інформація демонструє всю складність та суперечливість українського суспільства.

За таких умов влада повинна навчитись регулювати відносини диференціації. Такі завдання мають вирішувати окремі види політики, що спрямовані на певні соціально-демографічні групи.

Соціологія озброює владні інститути та інститути громадянського суспільства інформацією щодо інтересів і потреб професійних, майнових, вікових, гендерних, територіальних, етнічних та інших груп.

З категорією «соціальні відносини» пов'язані ще два поняття. Це «соціальний механізм» й «соціальна політика». З приводу визначення першо-

го («соціальний механізм») відомий соціолог Т. І. Заславська пише: «Під соціальним механізмом... слід розуміти сталу систему поведінки соціальних груп, а також взаємодію цих груп між собою та державою з приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних благ та послуг; систему, що регулюється, з одного боку, соціальними інститутами (партіями, державою), з другого боку, соціально-економічним становищем й свідомістю груп» [1, 7].

Для визначення соціальної політики як категорії потрібен міждисциплінарний контекст. В аспекті соціології, соціальна політика — це діяльність державних та недержавних інститутів, спрямованих на регулювання соціальних відносин. Але таке визначення не є достатнім, так як не дає уявлення про цілі соціальної політики.

Може суттєво доповнити це визначення звернення до тієї частини правової галузі, яка має статус прав людини.

Тому визначення, яке ми пропонуємо, має наступний зміст: «Соціальна політика — це система управлінських заходів держави, які спрямовані на захист громадянських, економічних, соціальних, культурних прав людини, закріплених в міжнародних правових актах, законах і Конституціях держав» [2, 8].

Таким чином, соціальна політика має політико-правовий вимір, фундамент якого був закладений у XVIII столітті «Декларацією прав людини і громадянина». Сьогодні правовими засадами соціальної політики стали міжнародні документи, а саме: «Міжнародний біль про громадянські та політичні права людини», «Європейська конвенція з захисту прав людини і головних свобод», «Європейська соціальна хартія», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» та інші.

В другій половині XX століття в сучасних розвинутих державах були розроблені різні за своїми конструкціями моделі здійснення соціальної політики.

Європейські країни, США і Канаду поєднує принцип, що одержав назву «Welfare State». Даний принцип передбачає соціальну спрямованість всієї державної політики на зростання загального добробуту. Одним з фундаторів держави загального добробуту є англійський економіст і соціолог Вільям Генрі Беверідж, автор плану соціального захисту (1942 р.), плану повної зайнятості (1944 р.). Він запропонував трансфертну систему для людей з низьким рівнем добробуту.

Найбільш відомі моделі отримали назви «ліберально-демократичної», «консервативної», «соціал-демократичної» [3, 21].

Прикладом реалізації ліберально-демократичної моделі традиційно вважають Сполучені Штати Америки. Дві інші знайшли своє втілення в таких європейських країнах, як Німеччина («консервативна») і Швеція («соціал-демократична»).

Традиційною базою кожної політичної моделі були певні ідеологічні, правові, економічні принципи. Державна ідеологія містить головні цінності, що визначають базову функцію держави, позначену в її Конституції.

Правовою основою стають певні пріоритети держави, які можуть бути сфокусовані на одному з трьох елементів, як на першочерговому: політичних правах, громадянських правах або на правах соціальних.

В економічній сфері моделі відрізняються мірою втручання держави в економічні процеси, що відповідає політиці консерватизму, неоконсерватизму, або «laissez-faire» (майже — невтручання, регулювання).

а) Ліберально-демократична модель

Д. Хелд в своїй роботі «Моделі демократії», пояснюючи еволюцію лібералізму, зауважує: «Поступово лібералізм став асоціюватися з ідеєю про те, що індивіди повинні бути вільними в реалізації своїх релігійних, економічних і політичних потреб» (4, 74). За його думкою, всі фактори демократії: законодавство, власність, ринкова економіка, є механізмами координації індивідуальних інтересів.

Ідеологія індивідуалізму утворює ціннісне ядро ліберальної демократії. Як загальнодержавна цінність вона грає роль мотиву, на який спирається держава в своїй соціальній політиці. Держава бере на себе функцію стимулятора індивідуальної активності, заохочуючи своїх громадян до пошуку роботи, соціального захисту, підприємницької ініціативи.

Правова база ліберальної моделі демократії зосереджена на громадянських правах, зокрема, на тезі про рівноправне становище громадян незалежно від расових, етнічних, статевих та інших ознак. Свою головну місію держава ліберального типу вбачає в охороні громадянських прав людини, тоді як охорона соціальних прав в значній мірі перекладається на громадські організації й на саму особистість.

Німецький політолог Стефан Лайбфрід описує правові підвалини лібералізму наступним чином: «перш за все громадянські, далі політичні, а потім вже соціальні права» [5, 261].

Інший політолог Р. Тьормасс засвідчує, що ліберальна демократія демонструє «модель остаточного принципу добробуту («Residual welfare model»), маючи на увазі ставлення держави до соціальної сфери [6, 262].

б) Консервативна модель демократії

Аналізуючи ідеологічну основу консервативної моделі, слід вказати, що її головна ідея — це виправдання соціальної диференціації в суспільстві. Майнова нерівність розцінюється як цілком природне і нормальне явище. Головна ж місія держави полягає в тому, щоб через гнучку податкову політику здійснювати перерозподіл доходів й, водночас, компенсувати за допомогою трансфертів тим прошаркам, які потребують тієї компенсації.

Пріоритетність людських прав (громадянських, політичних і соціальних) в даній політичній системі характеризує Ст. Лайбфрід «Сьогодні Німеччина повторює зразок 1871 року, але стиснутий в часі. Громадянські та соціальні права випереджають політичні» [6, 262].

в) Соціал-демократична модель

Соціал-демократична ідеологія залишається вірною своїм головним принципам: рівності доходів, централізованій системі управління, державним соціальним гарантіям.

Уявлення про те, що державна система такого типу виховує утриманців, не відповідає суті її соціальної політики. В функціональному відношенні державна політика спрямована на забезпечення всіх громадян роботою. Зайнятість і практична відсутність безробіття утворюють стабільну податкову базу. Це й дозволяє державі здійснювати перерозподіл бюджету, забезпечуючи громадян соціальною допомогою.

Правові пріоритети північноєвропейської моделі зосереджені на соціальних правах як на головній меті державної політики.

Порівняльний аналіз моделей соціальної політики показує переваги і недоліки кожної з них.

Проблеми української соціальної політики полягають в концептуальній невизначеності моделі, у відсутності загальнодержавної ідеології, в правовій захищеності населення.

Література

1. Заславская Т. Трансформация российского общества // Социологический журнал — 1995. — № 3. — С. 7.
2. Гілко В. І., Кормич Л. І., Гансова Е. А. Соціальні орієнтири державної політики. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. — С. 8.
3. Ginsburg N/ Divisions of Weifare. London. SAGE Publication. — 1993. — P. 21.
4. Held D. The Development of Liberal Democracy. Stanford, California. — P. 74.
5. Leibfried St. Toward a European Welfare State? / Adorno T. and others. German Sociology. — New York, Continuum. — P. 261.
6. Tirmass R. Developing Social Policy in Conditions of Rapid Change. — London. Allen &Unwin. — P. 262.

Э. А. Гансова

д-р социол. наук, профессор

Института социальных наук, кафедра социологии

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,

к. 38, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Резюме

В статье рассматривается проблема научно-теоретического обоснования социальной политики. В качестве предпосылки построения теоретической модели предлагается социологическая наука, которая может выполнить функцию научной методологии. Социологические категории, в частности, понятие «социальные отношения», позволяют наиболее адекватно описать законы функционирования социальной сферы. В качестве основы построения модели социальной политики целесообразно использовать также положения международных деклараций, конвенций, посвященных правам человека. Опыт моделирования социальной политики, существующий в странах Западной Европы и США, демонстрирует значение идеологических, правовых, экономических принципов для выбора основополагающих государственных приоритетов.

Ключевые слова: социальная политика, права человека, модель социальной политики.

E. A. Gansova

Doctor of social sociol. Sciences, prof.

Odessa National University named after I. I. Mechnikov,

Institute of Social Sciences, department of sociology

24/26, Frantsuzsky Bulvar, Odessa, 65058, Ukraine

SCIENTIFICAL BASIS OF SOCIAL POLICY

Summary

In the article the problem of theoretical basis of social policy is analysed. We examine theoretical conditions of constructing appropriate methodology. Sociology can play such a role especially its fundamental category 'social relations'. Theoretical basis of social policy model must include main principles of human rights. European and American experience of social policy modelling shows significance and importance of ideological, legal and economical values for the choice main state priorities.

Key words: social policy, human rights, model of social policy.